

KÜRESELLEŞME, KİMLİK VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Globalization, Identity and Multiculturalism

M. Zeki DUMAN*

Abstract

In this article, cultural globalization is the different policies and them off before the separation of postmodernism encourages difference and diversity policies will be multiculturalism. Today, globalization and cultural identity by moving to widen the scope of the local motifs and values, showing excessive interest in the traditional, sect, a separate religious and linguistic of belonging sympathy feed does not escape attention. This globalization besides economic and political content as well as ideological is also a process to predominate. Indeed, tolerate differences, diversity rhetoric of connivance and respect other's globalization discourse is dominated. However, the basic argument of this article is, multiculturalism policy in the international arena to make legitimate the hegemony of capitalism works and cultural habitus, including those as long as possible to the sovereign power of the familiar fact that the starting point of this article will also occur.

Keywords: Globalization, Postmodernism, Multiculturalism policy.

Özet

Bu makalede, küreselleşmenin kültürlerarası farklılaşmaları önce çıkaran ayrıştırıcı politikalarına ve postmodernizmin farklılığı ve çeşitliliği teşvik eden çokkültürcü politikalarına değinilecektir. Günümüzde küreselleşmenin kültürel kimliklerin hareket alanını genişletmek suretiyle, yerel motiflere ve değerlere aşırı ilgi göstermesi; geleneksel, mezhepsel, dinsel ve dilsel aidiyetlere ayrı bir sempati beslemesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu durum, kürselleşmenin ekonomik ve politik içeriği yanında ideolojik yanı da ağır basan bir süreç olduğunu göstermektedir. Nitekim farklılığa tahammül, çeşitliliğe hoşgörü ve öteki'ye saygı retoriği küreselleşmenin egemen söylemi oluvermiştir. Ancak, bu makalenin de temel savı olan, çokkültürcü politikaların uluslararası arenada kapitalizmin hegemonyasını meşrulaştırmaya çalıştığı ve kültürel habitusları da bu sürece dâhil ederek egemen güçlere imkân tanıdığı gerçeği bu makalenin çıkış noktasını da oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Postmodernizm, Çokkültürcülük politikası.

---

* Dr. Arş.Gör., Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Hiç şüphesiz dünyamız, tarihin hiçbir döneminde bu kadar hızlı bir değişim ve dönüşüme sahne olmamıştı. Her ne kadar bu hızlı değişimin temel dinamikleri, dört yüzyıl öncesinde –modernlik projesinde- aransa da, günümüz bilim ve teknolojisinin iletişim alanında yarattığı devrimler, bu değişimi hızlandıran esas saikler olmuştur. Nitekim küreselleşme olgusunun *neliğine* ilişkin yapılan tanım ve açıklamalar, konunun daha çok politik, ekonomik ve askeri boyutunu öne çıkarsa da, küreselleşmenin en fazla kültürel yaşam üzerinde dönüştürücü bir etki yarattığı, toplumların günlük yaşam pratiklerini biçimlendiren temel değerleri, kolektif imgeleri ve sembolleri hedef aldığı tespitine yer veriliyor. Bu açıdan bakıldığında, dünyanın farklı coğrafyalarını, kültürlerini ve değerlerini birbirine bağlayan küreselleşmenin, aslında toplumlar arasında iletişim ve etkileşimi sağladığı, benzerlikleri, farklılıkları, tikellikleri ve yerellikleri görünür hale getirmek suretiyle insanlar arasında kültürel bir zeminde ve bir ortak paylaşım alanı yarattığı düşünülür.

Küreselleşme, bir yanda kültürel çoğulluğu ve bireysel kimliği merkeze alarak her türden kesimlerin kendilerini ifade etme olanağını sunmakta, diğer yandan bugüne kadar kıyıda köşede kalmış egzotik kültürel değerleri gün yüzüne çıkararak onları birer tüketim nesnesine dönüştürmekte. Sonuçta küresel kapitalizmin yayılmacı politikalarına kapı aralamaktadır. Ancak, küresel düzenin egemen güçleri, her ne kadar bu durumu karşı konulmaz bir süreç olarak ilan etseler de kürselleşme ideolojisinin gerçekte, –Batı'nın; politik ve ekonomik egemenliğini – liberal demokrasisini- geç-kapitalizmin tüketim kültürünü ve serbest piyasa ekonomisini- sosyal yaşamını– seküler ve rasyonalist felsefesini– egemen kılmaya çalıştığı söylenebilir. Bu sonuç, doğal olarak küreselleşme ideolojisinin gizli bir ajandası olduğunu ve bu ajandada belli bir toplumsal, siyasal ve ekonomik düzen tasavvuru bulunduğunu ve bu anlamda da ve çok boyutlu bir fenomen olduğu görülmektedir.

Batı'nın, kendi kültürel değerlerini dünyanın geri kalan kısmına yaymak suretiyle egemen olmaya çalıştığı savı, küreselleşme tartışmalarının en önemli boyutunu oluşturur. Dünyanın tek bir mekâna hapsedilmesi ve toplumların sıkı bir iletişime geçmesini simgeleyen

küreselleşmenin; Batı'nın lehinde bir gelişme olduğu, Batı dışında gelişmemiş ülkeler açısından ise dezavantajları bulunduğu ve ulusal hükümetlerin bu duruma karşı yeterince önlem/direnç göstermedikleri düşünülmekte. Nitekim dünyamız, her ne kadar gittikçe küreselleşmenin etki alanına, ideolojik ve ekonomik hegemonyasına mahkûm oluyorsa da, aynı oranda küreselleşme karşıtlarının tepkisine ve bu yönde uluslararası arenada oluşan kamuoyu baskısına da maruz kalıyor. Bu tepkiler, en çok küreselleşmenin yerel kültür ve ulusal kimlik üzerinde yarattığı olumsuz etkilere yönelik oluyor. Küresel aktörlerin, ulusal devletlerin egemenlik ve meşruiyetini tartışmalı hale getiren kimi uygulamalarına ve bu yönde kurulmaya çalışılan uluslararası düzene karşı eleştiriler de aynı oranda artıyor. Bu açıdan küreselleşme, deyim yerindeyse kazananların ve kaybedenlerin olduğu eşitsiz bir duruma işaret ediyor denilebilir.

1.Küreselleşmenin Kültürel Kimlikleri Farklılaştırma Politikası

İçinde bulunduğumuz çağı betimleyen en iyi sözcük hangisidir denilseydi herhalde herkesin üzerinde ittifak edeceği kavram küreselleşme olurdu. Birçok sorunun nedeni olarak gördüğümüz bu kavram, siyasetten ekonomiye, ticaretten iletişime, bilgi teknolojisinden internete kadar ki hayatımızın her alanında sihirli bir sözcük gibi durur. Ancak, akademik çevreler tarafından farklı yorumlansa da bu kavrama ilişkin herkesin üzerinde uzlaştığı husus, küreselleşmeyle birlikte artık kadim dünyamızın hızlı bir değişim sürecinden geçtiği, Weber'in moderniteye ilişkin kullandığı bir kavramı ödünç alarak söylersek, dünyanın artık büyüünün bozulmasıdır.

Küreselleşme kavramı ile kastedilen şey, tam da bu gerçeğe vurgu yapar ve artık ayaklarımızın altındaki zeminin sağlam ve sabit olmadığını, her an her şeyin değişebileceğini, Bauman'ın (1997: 69) veciz deyişle "şeylerin elimizden kaçmasıdır". Ona göre "küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur." Bu kaotik durum bir yanda ontolojik güvensizliği ve risk ortamını beraberinde getirirken diğer yandan toplumları karşılıklı olarak birbirine bağlı ve bağımlı hale

getiriyor (Tomlinson, 1999: 254). Robertson (1995) buna, “dünyanın ‘tek bir yer’e sıkışması”, Harvey (1999: 137) ise, “zamansal ve mekânsal düzlemin sıkışması” adını veriyor.

Bugün tanık olduğumuz şey, dünya çapında her şeyin aniden değişmeye başladığı, ancak bu değişimin bütün yerküreyi etkileyerek, toplumlar arasında başta ekonomik ve teknolojik bağımlılık olmak üzere kimlik ve kültür gibi ulusal ve bölgesel sorunları da içermesidir (Robertson, 1999: 295). Bu sorunların başında küresel ideolojinin; evrensel karşı yereli, tümele karşı tikeli, ben’e karşı öteki’yi, liberal demokrasiye karşı milliyetçiliği, sekülerizme karşı geleneği öne çıkarması ve bu karşıt kategorik düşünme biçimlerini karşı karşıya getirmesidir. Nitekim Appadurai (2008), bu bağlamda küreselleşmeyi kültürel homojenlikle kültürel heterojenlik arasındaki çarpışmayı simgeleyen bir dönem olarak tanımlıyor.

Küreselleşme, kuramsal ve ideolojik dayanaklarını; çeşitliliği, farklılığı, yöreselliği ve çoğulculuğu öne çıkaran postmodern teoriden ve “kimlikleri benzerliklerden ziyade, farklılıklar üstüne inşa etmeye kalkışan çokkültürcü politikâlardan almaktadır. Bu durum, dört yüz yıllık geçmişi olan modernite projesinin inşa ettiği ulus-devlet modelinin çöküşüne de işaret etmektedir. Gerçekten de küreselleşme ideolojisi ve bu ideolojiyle yaratılmak istenen yenedünya düzeni fikri, kendi içinde birçok paradoks içeriyor. Örneğin bu süreçle birlikte bir yanda modernitenin kurumsallaşmış ulus-devlet modeli aşınarak meşruluğu tartışmalı hale gelmekte diğer yandan ulusal ideolojiler ve etnik/dinsel temelli milliyetçi değerler yükselmektedir. Modernitenin türdeş ve homojen bir toplum yaratma tasavvuru ve bu tasavvurun farklı kimlikleri bir arada/potada eritme politikası başarısızlığa uğramış bulunmaktadır. Artık günümüzde kültürel farklılıklara dayalı siyaset tarzı prim yapmakta, ulusal veya milli değerleri temsil eden siyasal oluşumlar rağbet görmemektedir.

Hatta küreselleşme, milliyetçilerin dahi artık ulus-devletin arzu edilebilir bir yönetim biçimi olmadığını haykırmasına yol açmıştır (Eagleton, 2004: 22). Hiç şüphesiz bu durum, ekonomik önceliklerin özellikle de iktisadi liberalizmin derinleşmesi (İnsel, 2004: 156) ve politik tercihlere baskın gelmesi, siyasetin iktidardan, sermayenin ulusal

sınırlardan ayrılmış olmasından kaynaklanıyor. Çünkü küreselleşme başka şeylerle birlikte iktidarın siyasetten ayrılmasını da doğurmuştur. Artık siyaset, yerel ve bölgesel kalırken, mekân ve mesafe sınırına bağlı kalmayan sermaye ise akışkan bir hâl alıyor. Diğer bir deyişle siyasal otoritenin yetki alanının dışına çıkan sermaye artık sınır tanımaz olmuş, siyaset fiziksel ve coğrafi mekâna hapsolürken, sermaye çoktan fiziksel mekânı nötralize etmiş ve sibermekanda yerini almıştır (Bauman, 2000: 129). Dolayısıyla küreselleşme ile beraber dünyamızda artık sınırların rahatlıkla yer değiştirdiği, hudutların keştiği yeni alt-milliyetçiliklerin ve ulus aşırılıkların sarmaş dolaş olduğu bir dünya düzeni kuruluyor denilebilir (McRobbie, 1999: 100).

Günümüzde bu gelişmelere paralel olarak kültürel kimliklerin özerklik talebi de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Belki de ilerde küreselleşmenin neden olabileceği en büyük problem, bir tarafta farklılık ve heterojenliği meşrulaştırmaya çalışırken diğer taraftan farklılığı ayrıcalık düzeyine çıkartması ve sahip olunan kimlik ve değerleri, öteki toplumsal kesimler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanması ve bunun da despotizme kayma riskinin ortaya çıkmasıdır (Sarıbay, 1998: 29-30). Gerçekten de yaşanan bazı gelişmeler bu riskin her zaman ortaya çıkabileceğini gösteriyor. Başından beri küreselleşmenin başta azınlıklar olmak üzere, göçmenlerin, dini cemaatlerin, farklı cinsel tercihleri olan kesimlerin ve toplumdan dışlanmış, soyutlanmış marjinal kimselerin kendi kültürlerini, kimliklerini ve yaşam biçimlerini özgür bir biçimde yaşamaları için demokratik bir zemin sağlamaya çalıştığından söz ettik. Ancak olumlu olarak nitelendirilebilecek bütün bu gelişmeler, modernitenin ulus-devlet formunu ve homojen toplum mitini gerçeklikten de uzaklaştırmıştır.

Günümüz küresel toplumlarda yaşanan hızlı değişme, var olan bütün sabit noktaların, ortodoks inançların ve büyük anlatıların altını oyup, risk, belirsizlik ve istikrarsızlık yaratıyor. Ama aynı zamanda kendilerini yağmur altında şemsiyesiz bulan, güvenli bir limana sığınmayı hayal eden ve her geçen gün ayakları altındaki toprakların kaydığını gören bu yersiz yurtsuz insanlar, eski bağlılık ve kimliklerine yeniden yöneliyorlar. Onlar açısından kültürel kimlik, yaşanan bu belirsizliğe karşı belirli bir tavır alıştır (Aytekin, 2007: 22).

Bu *belirsizlik, güvensizlik ve emniyetsizliğin* (Bauman, 2000: 14) hüküm sürdüğü kaotik ortamda, etnik ve dini çatışmalar körüklenmiş ve devletler bir yerde parçalanma riskiyle karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşmenin, her bir devletin içindeki farklı etnik kimliklere, kültürel ve politik bazı ayrıcalıklar tanıması, çoğunluğa, çoğulculuğa ve çeşitliliğe kapı aralaması, beraberinde kutuplaşma potansiyeli içeren farklılaşmayı ve dolayısıyla bölünmeyi de getirmiştir. Kısacası küreselleşme ideolojisi, uluslar arası sermayenin yerkürenin her tarafına yayılmak ve bunun akabinde siyasal bir güç haline gelebilmek için bir engel olarak gördüğü ulusal sınırları aşmayı ve milli değerleri yapıbozumuna uğratmayı öncelikli bir hedef saymıştır.

2.Postmodernizmin Kültürel Kimlikleri Ayrıştırma Politikası

Postmodernizm, modernliğin yükselttiği değerleri tersyüz eden bir akım, düşünce, ideoloji veya yeni bir durum olarak tanımlanabilir. Kimi çevreler postmoderniteyi, modernliğin eleştirisi olarak değil bizzat modernliğin aydınlanmış hali olarak görmekte, kimi çevreler de moderniteden bir farklılaşma ve ona karşı bir başkaldırı olduğu kadar ondan kaynaklanan probleme de cevabı olan ve alternatif paradigmalara sunan bir anlatı olarak değerlendirmekte. Nitekim süreci tanımak/tanımlamak için birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Örneğin Giddens bu duruma, geç modernlik, Beck, düşünsel modernlik, Balandier, modernötesi, Bauman, Postmodern, Jamerson, geç kapitalizmin mantığı, Huyssen, neo-modernizm, Argue, üstmodernizm, Gellner, görecelik çağı gibi kavramlar kullanmışlardır. Bu farklı tanımlar bize, söz konusu yaşanan sürecin modernlikten hem farklı olduğu hem de onun ötesinde bir durum olduğu bilgisini veriyor.

Postmodernizm, benliği merkezsizleştirme, öncelikleri reddetme ve yaşanmış hikâyeleri ters yüz etme gayreti içindedir ve bütün amacı büyük anlatı olarak gördüğü modernlik projesini yıkmaktır. Başta Hakikat, gerçeklik ve objektiflik olmak üzere nesnellik, bilimsellik, kesinlik ve evrensellik gibi modernliğin epistemik dayanaklarını yapıbozumuna uğratır ve bu tür kavramlara duyduğu öfke, onu derin bir kuşkuçuluğa ve indirgemeciliğe sürükler. İşe, modernliğin öne çıkardığı ve üzerinde beslendiği temel değerleri yıkmakla başlar. Örneğin,

Foucault, insan'ın, Derrida, özne'nin, Bartes, Yazar'ın ve Nietzsche de, Tanrı'nın ölümünü ilan eder. Lyotard, Baudrillard, Bell, Habermas, Vattimo ve Jameson gibi diğer önde gelen postmodern yazarlar da benzer bir tavır sergilemişlerdir.

Postmodern yazın; kesinliğe karşı belirsizliği, düzene karşı düzensizliği, disipline karşı esnekliği, benzerliğe karşı farklılığı, tikelliğe karşı çoğulluğu öne çıkararak merkezlessiz, temelsiz, türevsel ve eklektik bir yapı sunar. Belirlenimciliği, eşitlikçiliği, hümanizmi, liberal demokrasiyi, zorunluluğu, akılcılığı ve sorumluluğu sorgular (Rosenau, 2004). Bir tarafta modernliğin araçsal rasyonalizmine ve toplumsal mühendislik projelerine karşı çıkar, diğer taraftan heterojenlik, farklılık, paradoks ve çelişkiyi öne çıkarır. Bundan dolayı postmodernizm, aslında kültürel ve politik boyutlarıyla bir epistemolojiyi, metodolojiyi ve bir toplumsal teoriyi içinde barındırır (Murphy, 2000: 9). Bu teoriye öncülük edenler; benliği, toplumu, cemaati, tarihi ve politikayı, bütün bu problemleri ve ihtilafları, bir tarafa bırakıp, ötekiliğe, çoğulluğa, yerel olana, özgül olana, farklılığa, perspektife ve olumsal olana vurgu yapmaya çalışırlar ve bir yerde bunları bir çerçeve içinde yeniden bağlamsallaştırmak isterler (Hollinger, 2005: 257). Nitekim postmodern epistemolojinin kuramcısı Lyotard (1984), postmodernizmi, farklılıkları etkin kılmaya çalışan modern ötesi hatta modern karşıtı bir akım, düşünce ve yeni bir durum olarak tanımlar. Bauman'a (2003: 131) göre, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik modernliğin sloganlarıken, özgürlük, farklılık ve hoşgörü post modernliğin ateşkes formülü oluvermiştir. Dolayısıyla Postmodernizm, dünyayı yeniden büyüme hale getirme uğraşı (Bauman, 1998: 46) olarak da görülebilir.

Postmodernitenin bu kadar geniş bir alana yayılması ve gerek akademik gerekse politik mecrada hızlı bir biçimde kabul görmesinin en önemli nedeni, modern çağ felsefesi ve akıl merkezli epistemolojisinin ve bu epistemoloji temelinde neş'ü neva bulan bilim, ahlâk, estetik ve kültürel yapının insanlığı tatmin etmemiş olmasıdır. Aynı şekilde postmodernistlerin modernlik tasarımına karşı bu kadar derin bir öfke duymalarının nedeni de, bu düzenin insanlığa mutluluk ve refah getirmemesi, totaliter rejimlere yol açarak birçok alanda eşitsizliğe ve adaletsizliğe yol açmış olduğuna inanılmasıdır. Oysa modernlik, kesinlik çağıydı (Bauman, 1996: 152) ve insanlığa nesnel bir bilim, evrensel bir

ahlâk ve hümanist bir yönetim vaat ediyordu (Sarup, 1997: 207). Akıl, imana galip gelecek; insanoğlu bütün nesnelere ölçüsü olacak; doğa mağlup edilecek ve insanoğlunun hizmetine sunulacaktı ve zaman karanlıktan aydınlığa bir geçiş, yani, *ilerleme* olarak bilinen örtük bir ahlâki evrim kuramı ve bir geçişle ölçülecekti (Jenks, 2007: 183).

Lyotard (1984), modernliğin en büyük çıkmazını evrensellik ilkesinde bulur. Ona göre, modernitenin hakikat diye benimsetmeye ve evrenselleştirmeye çalıştığı her tür bilgi, insanları kendi öz benlikleri ve varoluşsal kimlikleri ile değil, onları sürekli değişebilen, itaat altına alınabilen ve üzerinde tahakküm kurulabilen nesnelere haline getiriyor. Bu durum, bir tarafta gerçekliğin çarpıtılmasına ve sunulmuş olan bilginin mutlaklaştırılmasına yol açmakta diğer taraftan üretilen bu tür bir bilgi ile birey ve toplum üzerinde baskı ve tahakkümün kurulmasına yol açıyor. Onun için modernitenin bilimsel, nesnel ve objektif diyerek insanlığın önüne koyduğu pozitivist epistemoloji ve bu epistemolojiden beslenerek otoriter bir niteliğe dönüşen her tür evrenselci kuram –ki bunların başında marksizm, feminizm, liberalizm gelir), sadece büyük anlatılar olarak tarihte yer alacaklardır. Oysa bireyler küçük anlatılarla da özgürlüklerini bulabilirler.

Aslında modernlik efsanesine, sadece Batılı insanın güç atılımını gösteren bir dönem olarak değil, onun misyon ve ahlâki doğruluğunu da ispatlayan bir dönem olarak bakılabilir (Bauman, 1992: 16). Ama maalesef bu dönem, “bir yaratıcı yıkım, sürekli bir sökme ve yıkma çağı” olmaktan kurtulamadı (Bauman, 2005: 85). Nitekim modern zamanlarda dominant kimlikler, azınlık durumundaki kimlikleri “öteki ve yabancı” kesimler/kimseler olarak gördü ve onların nazarında bu öteki ve yabancılar, kendilerine benzemeleri için düzeltilmeleri gerekiyordu. Bunların varlığı sadece rahatsız edici ve kaygı verici bir durum değildi, aynı zamanda asimile edilmesi gereken varlıklar, bahçe içinde ayıklanması gereken otlar gibiydiler (Bauman, 2000: 32). Modernite işte tam da bu önkabulden hareketle bir temizlik hareketine girişti. Mevcut nüfusunda yabancı ve terbiye edilmemiş otlar bulunuyordu. Böylece nüfusu ikiye böldü. Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı otlar, ayıklanacak ve kökünden yok edilecek yabancı otlarlardı. Yabancılar, tam da kökten temizlenecek gruba giriyordu (Bauman, 2003: 34). Çünkü

yabancılar, mevcut düzenlerine sürekli bir tehdit unsurunu teşkil ediyordu.

Bundan dolayı postmodernizm, en fazla modernliğin kimlik siyasetini eleştirmektedir. Ulus-devletin homojenleştirici kimlik politikasına karşı gelmekte, kültürler arası eşitliği, etnik, dilsel, dinsel ve mezhepsel özgüllükleri ve toplumdan dışlanmış ve dezavantajlı durumda bulunan marjinal grupların -homoseksüeller, geyler, lezbiyenler, hippiler, rockler- haklarını savunmaktadır. Diğer bir deyişle postmodernizmin kimlik politikası, “çoğulculuğu ve farklılığı temel alan, muhalif hareketlere izin veren grupların, aktörlerin, sosyal hareketlerin ve her tür düşüncenin kendisini rahatça ifade edebilmesini sağlayan, sosyal ve kültürel değişime kapı aralayan, modernitenin varolan sistemini, totaliter modellerini, ideal formlarını ve ütopyik mitlerini reddediyor.” (Best&Kellner, 1991: 282-89). Hem bir düşünce tarzı hem de sosyal hayatı düzenleme aracı olarak ideolojinin sonunu ifade etmekte, geniş çaplı teorileri, meta-anlatıları, siyasi inanç ve doktrinleri, ideolojik gelenekleri, mutlak ve evrensel değerleri, kısacası modern toplumun yerleşik özelliklerini reddediyor (Heywood, 2007: 384-86). Ama aynı zamanda, yerel ve özel değerlere, etnik ve dini kimliklere, yeni sosyal hareketlere, çoğulculuk ve farklılıklara, bütünleşik toplumdan kopmuş kesimlere, cinsel tercihleri farklı olanlara da kapı aralıyor.

Postmodern fikri, her ne kadar farklılık ve tikelliği öne çıkarıp madun ve mağdur edilmiş kesimlerin sözcülüğünü yapıyor görüntüsünü verse de, postmodern ideolojinin her şeyi mübah kılmasını fırsat bilen küresel sermaye, kültürel değerleri tüketim nesnesi haline getirmekten geri durmuyor ve postmodernizm yeni bir toplumsal totalitenin ortaya çıkmasına da (Featherstone, 2005: 22) aracılık etmiş oluyor. Nitekim postmodern retoriği çok masum bulmayanlar bu kaygılarını dile getirmekten çekinmiyorlar. Örneğin Connor, postmodernist söylemde, artık hiçbir konsensüs olanağının kalmadığı konusunda büyük ölçüde konsensüsün bulunmasını, nihai otoritenin ortadan kalktığının otoriter bir tavırla ilan edilmesinin ve bütünlüğün artık düşünülemez olduğu bir kültür durumunun bütünsel ve kapsamlı bir anlatısının dolaşıma sokulup desteklenmesini çarpıcı buluyor (Connor, 2001: 23).

Postmodern kültür üzerine yazdıklarıyla dikkat çeken diğer bir isim, Ziyaüddin Serdar da (2001: 27) benzer bir görüşü savunur. Ona göre postmodernizmin en büyük iddiası modernite tarafından ötekileştirilen ve sistem dışına itilen kültür ve kimlikleri yeniden sahneye çıkarmak ve merkeze almaktır. Ancak, herkese eşit mesafede durduğunu ve tarafsız olduğunu iddia etse de, gerçekte bu böyle değildir. Postmodernizm, tüm kültür ve gelenekleri tek bir alana indirgeyerek, çokkültürlülük aldanması ve yanılması yaratıyor. Eagleton'a göre (1999: 41), postmodernizm, "ötekine açık olmakla o denli övünmesine rağmen, karşı çıktığı ortodoksler kadar dışlayıcı ve sansürcü olabilir pekâlâ. Sözelimi, genelde insan kültüründen söz edilir ama sınıf konuşulmaz, beden ele alınır ama biyoloji alınmaz, *jouissance*'aya (haz, keyif) değinilir ama adaletle değinilmez, post-kolonyalizm konu edilir ama küçük burjuvazi edilmez. Bu, tıpkı herhangi bir muhayyel kimlik biçimi gibi, işini görmek için gulyabanilere ve yalancılardan hedeflere ihtiyaç duyan tamamen ortodoks bir heterodoksidir." Turner ise (2002: 27), postmodernliğin en büyük tuzağını üst kimlikle alt kimlikler arasındaki ayrımı bulanık hale getirmesinde buluyor.

Gerçekten de postmodernistler, her ne kadar farklılık ve çeşitlilik gibi çekici çağrışımlar yapan kavramlarla bir kimlik politikası olanağından söz etseler de, söz konusu bu kavramların politik yaşamda nasıl kullanılacağı konusunda doyurucu bir bilgi vermemektedirler. Postmodernistlerin temel felsefesi her şeyi eleştirmek ve reddetmektir. Bu açıdan Postmodernizm, *jouissance*'in (*keyfin*) anlık niteliği konusundaki vurgusuyla, ötekinin anlaşılacağı yolundaki ısrarıyla, çalışma üzerinde yoğunlaşmasıyla, yapıbozumu yönünde nihilizm derecesine varan eğilimiyle, estetiği eteğe tercih etmesiyle çok fazla ileri gitmektedir. Bu durum her tür tutarlı politikayı olanaksız hale getiriyor (Harvey, 1999: 137). Tüm pratikleri ve inançları öznel yönelimlere indirgemesi ise, postmodernizmi bir tür hiper-gerçeklik (Turner, 1996: 51), yanıp sönen bir ideoloji (Mercer, 1998: 56) veya kültürel bir moda (Gellner, 1994: 43) olarak tanımlanmasına yol açıyor.

3.Çokkültürcü Politikanın Kimlik Siyaseti

1980'lerden sonra özellikle akademik camiada kimlik ve çok kültürlülük konuları çok sıkça tartışılmaya başlandı ve günümüzde dahi bu tartışma sürüp gitmektedir. Küreselleşen dünyamızda kimlik üzerine yeni bir siyaset tarzı doğmakta ve bu anlamda yeni bir dönem başlamaktadır denilebilir. Bauman'ın (2005: 187) deyiimiyle bu siyaset tarzı, gürültü ve öfkeyle doludur. Geçmişten öç alma, yapılan yanlışlara dur deme ve sahici kimliklerin başkaldırdığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda farklı etnik ve dini kimliklerin deşildiği, milliyetçi değerlerin yükseldiği ve bölgesel otoritelerin özerkleştiği bir dönemi de resmeder. Bu dönemin en karakteristik özelliği küreselleşme ideolojisinin gittikçe kendisini dünyanın her bir köşesinde hissettirmesi ve sonu kestirilemeyen bazı belirsizliklere yol açmasıdır. Bu belirsizliklerden biri de farklılıkların tanınmasına dayalı kimlik siyasetinin politik bir boyuta ulaşmış olmasıdır.

Siyasetin yeni bağlamında farklı etnik kümeler, postmodern felsefeden de cesaret alarak mevcut düzende daha fazla hak talep etme ve kendilerini temsil etme uğraşını vermektedirler. Bu süreçte özellikle cinsiyet, din, etniklik ve kültür sorunları giderek daha dikkat çekici ve daha akışkan bir hale gelmektedir. Hindistan'dan, Balkanlara, Kafkaslardan Orta doğuya kadar dünyanın birçok yerinde etnik kimlikler, azınlık gruplar ve neo-milliyetçi politikalarından kaynaklanan gerginlikler ve çatışmalar yaşanıyor. Bu çatışmaların temelinde küreselleşmenin; ulus-devletin egemenliğini ve meşruiyetini tartışır hale getirmesinden, ulusal ve bölgesel sınırları kaldırarak küresel kapitalizmin dünyanın her yerine yayılmasını sağlamasından ve en önemlisi yerel otoritelere özerklik tanımak suretiyle milliyetçi ideolojileri cesaretlendirmesinden kaynaklanıyor. Postmodernizmin de benzer biçimde modern değerler ve kurumlara savaş açarak her şeyi mubah hâle getirmesi, kolektif aidiyetleri ve toplumsal kimlikleri ayırması ve tikel kimliği aşkınlaştırması söz konusu dünyadaki çatışmaları tetiklemiştir.

Gerçekten de günümüzde artık mevcut egemen düzenden ayrılmaya çalışmak, bütüncül kimliği reddetmek, yerel ve geleneksel yaşam biçimlerini yaşamakta ısrar etmek, hâkim kültürden uzaklaşmaya çalışmak ve farklılığı siyasal bir talebe dönüştürmek isteği gittikçe daha

fazla görülmektedir. Farklılık ve farklı olma uğraşı siyasi ve kültürel bir değere dönüşmektedir. Günümüz siyaset biçimi de modernlikte olduğu gibi farklılıkları tek ulus, tek kültür ve tek ideoloji biçiminde homojenleştirmeyi değil, homojenliği reddetmek suretiyle yeni farklılıklar yaratmak düşüncesi üzerine kuruluyor. Eriksen'in (2000: 89) çok güzel betimlediği gibi, "kimlikleri benzerlikler üstüne değil, farklılıklar üstüne inşa etmek, hiçbir zaman bugünkü kadar önem kazanmamıştı." Bu politik anlayış sayesinde birçok ülke ulusçu romantikler ve ırkçı politikalarla mücadele etmek zorunda kalıyor. Aşırı sağcı ve muhafazakâr milliyetçi partiler daha çok kimlik siyaseti yapmaya çalışıyorlar.

Bu gelişmelere koşturuk olarak ne ulusal devletlerin parçalanmasını ne de ulusal devletlerin asimilasyonda bulunmasını isteyen ama aynı zamanda herkesin/herkesimin kendi yerel kimlikleriyle; ana dillerini konuşabildiği, anadilleriyle eğitim alabildiği, geleneksel yaşam biçimlerini ve dini inançlarını yaşayabildiği çokhukuklu ve çokkültürlü bir devlet modeli fikri gelişti. Çokkültürlü bir dünya ilkesinden hareket edilerek gündeme gelen bu fikir, özellikle akademik çevrelerde ilgi gördü. Özsel farklılıklara ve kimliksel aidiyetlere yapılan aşırı vurgu ve her toplum ya da kültüre saygı duyulması gerektiği fikri bu tartışmaların özünü oluşturdurdu.

Peki, özellikle siyaset biliminde yoğun tartışmalara konu olan bu fikir ne zaman ortaya çıktı ve hangi temel öncüllerden hareket etmekte. Farklılık veya tanınma adı verilen ve her geçen gün daha fazla ilgiye mazhar olan çokkültürlülük politikası fikri, her ne kadar 1970'lerde ulusal azınlıkların etnik kökenden kaynaklanan sorun ve talepleri gidermek amacıyla Kanada hükümeti tarafından uygulanan bir politika ise de, bu politik anlayışın kökleri 18.ve 19. yıllara kadar gider. Bu yüzyıllar arasında Avrupa'da akıl ve ilerleme adına yürütülen evrensellik ve toplumsal mühendislik projelerinin çöküşü, çok kültürlü bir tasavvura yol açtı (Touraine, 1994: 208).

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra küresel eleştiri kuramları, modernitenin kimlik siyasetini, politik otoriterliğini ve ideolojik baskınlığını kıyasıya eleştirmeye başladılar. 1980'lere gelindiğinde post modernitenin de epistemolojik alt yapısını hazırladığı küreselleşme,

kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başladı. Bütün bu gelişmeler mikro-milliyetçiliğin yeniden sahneye çıkmasına yol açacak bir diz siyasal gelişmeyi de beraberinde getirdi. Yukarıda da vurguladığımız gibi dünyanın birçok ülkesinde etnik çatışmalar meydana geldi. Bu durumdan vazife çıkaran bazı stratejistler, gelecekte gerçek savaşın ekonomik veya ideolojik nedenlerden değil, bizzat kültürel, dinsel ve geleneksel farklılıklardan ortaya çıkacağını iddia ederek (Huntington, 2005), yaşanacak gelişmelerden duydukları kaygıları dile getirdiler. Bu kaygıları ciddiye alan kimi devletler (örneğin ABD, Kanada Avustralya vb.) yaşanması muhtemel gelişmeleri ve günden güne dozu artan etnik ve din temelli savaşları önlemek ve en önemlisi ulus-devlet yapısını muhafaza etmek için yine ideolojik temelini postmodern felsefeden alan çokkültürcü siyaset tarzını benimsemeye başladılar.

Çokkültürlülük, hâlen birçok ülkede devletin resmi politikası olarak uygulanmaktadır. Kanada’da farklı etnik ve dini kimlik taşıyan toplumsal grupların taleplerini politik düzlemde çözümlmek için “çokkültürlülük bakanlığı” bile kuruldu. Yine Kanada’da Quebec’liler ve ABD’de Porto Rikolular, başta anadilde eğitim hakkı olmak üzere bölgesel özerklik ve eyalet sistemi hakkını elde ettiler. Avrupa’da da başta İskandinav ülkeleri olmak üzere, Belçika, İspanya ve Britanya’da ulusal azınlıklara bölgesel özerklik tanıdılar (Kymlicka, 1998: 17). Halen birçok ülkede resmi devlet politikası olarak uygulanan çokkültürlülük politikasının, iki farklı biçiminden söz edilebilir. Bunlardan biri, merkeze bireyi alan ve daha çok bireyin temel hak ve özgürlüklerini öne çıkaran ve herkesi yurttaş olarak addeden liberal çoğulculuk anlayışıdır. Diğeri ise liberal teoriye bir tepki olarak doğan toplumsal zeminde dezavantajlı grupların kendi kültürel kültürlerini korumasına öncelik veren ve liberal felsefenin öne sürdüğü gibi bireyi toplumdan soyutlayarak ve ona bireysel düzlemde her tür hakkı tanıyarak değil bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel dünyayı esas alan cemaatçi çokkültürcülük anlayışıdır. Bu yüzden komüniteryenler, “siyasi hayatın bireyi değil, topluluğu esas alarak inşa edilmesi gerektiğini, çünkü bireylik vasfının, ancak topluluklar tarafından şekillendirildiğini savunurlar.” (Balı, 2001: 170). Nitekim cemaatçi çokkültürlülüğün önemli isimlerinden biri sayılan ve çok kültürlüğü bir tanınma politikası olarak ele alan Taylor,

çokkültürlülüğü, bireysel düzlemde değil, daha çok kültürel ekseninde tanımlanmaktadır (Taylor, 2005: 71).

Habermas ise (2002: 131-32), cemaatçi çokkültürcülükten çok bireysel hakları öne çıkaran liberal çoğulculuğun önemine değinir. Ona göre çokkültürlü bir politika, "kendi vatandaşlarına kendi kültürlerini sorgulama, geleneklerine göre kültürlerini sürdürme ya da değiştirme fırsatını vermeli, hatta bundan da ileriye giderek önceden kasıtlı olarak tahrif edilmiş veya parçalanmış bir kimlikle yaşamamak için buyruklarından kayıtsızca uzaklaşma ya da eleştirel yaklaşarak ilişkilerini tümüyle kesme olanağını tanımalıdır." Dolayısıyla çokkültürcü bir siyaset anlayışında, "toplumun heterojen olduğunu ve çokkültürlü bir dokusu bulunduğunu kabul etmek yeterli değildir. Bu çeşitliliğin toplumsal alandan siyasi alana nasıl aktarılacağı, çokkültürlülüğü dikkate alan bir siyasi tasavvurun niteliği de bir o kadar önemlidir. Çünkü etnik, dini, kültürel ve benzeri kimliklerin yükseldiği bir tarih döneminde yaşıyoruz ve bu kimlikler veya kültürler üzerindeki vurgu, kimi zaman insan hakları ve barış gibi değerlerin önüne geçebiliyor." (Ensaroğlu, 2000: 86). Çünkü çokkültürlülük, sadece farklılık ve kimlikle ilgili bir durum değildir. Parekh'in (2002: 3) deyişiyle, "kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplumsal yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle alakalıdır." Bundan dolayı çokkültürlülük kavramının kendisinden çok içeriği ve uygulanış biçimi daha önemlidir.

Aslında çokkültürcü bir politika, farklılıklardan oluşan bir dünyanın fırsat ve tehlikelerine de gönderme yapıyor (Fay, 2001: 11). Çünkü, 1980'lerle birlikte dünya düzeninde yaşanan köklü değişimler, etnik milliyetçilik, dinsel fundamentalizm ve uzun bir süredir yerin altında gömülü oldukları düşünülen grup antagonizmaları yeniden gün yüzüne çıktı (Smith, 2002: 16). Ve her geçen gün milliyetçiliğin makro düzeyde kendisini daha fazla hissettirdiği, birçok bölgede etnik temelli savaşların meydana geldiği ve ulus-devletlerin bir iç çatışmaya doğru sürüklendiği görüldü. Nitekim 1991'de Sri Lanka'dan Kuzey İrlanda'ya kadar uzanan bölgede meydana gelen 37 ana silahlı çatışmanın 35'inde etnik kimlik neden gösteriliyordu (Eriksen, 2004: 12).

Farklılığı vurgulamak ve önemsemek adına tikel kimliklerin yüceltilmesi, çokkültürlü politikanın en büyük zaafı olarak değerlendirilmekte. Zizek (2002: 282), bu düşünceden hareketle çok kültürcü politikayı, geç kapitalizmin içinde bulunduğu krizi aşmanın bir yolu olarak görmekte. Ona göre çokkültürcülük, “tekzip edilmiş tersine çevrilmiş, göndermesi kendinde bir ırkçılık biçimi, “mesafeli bir ırkçılıktır. Ötekinin kimliğine “saygı gösterir”, Öteki’ni, karşısında kendisinin, çok kültürcünün, ayrıcalıklı evrensel konumunun mümkün kıldığı bir mesafe takındığı, kendi içine kapalı, “sahici bir cemaat” olarak görür. Çokkültürcülük, kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır... Çokkültürcünün öteki’nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam de kendi üstünlüğünü beyan etme biçimidir.” Bu nedenle birçok ülke bu tür politikalara rağbet etmiyor.

Çokkültürcülük her ne kadar kulağa hoş gelse de özünde farklılıklara imtiyaz tanımayı içeren ideolojik bir kavram olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca bu tür politikaları uygulayan ülkeler, yeniden ulusal bir çizgiye dönmeye, çokkültürlülük adı altında azınlık gruplara verdiği birçok yetki ve ayrıcalığı geri almaya başlamıştır. Etnik kimliklerin anadilleriyle yaptıkları eğitim, ulusal kültüre uyumu geciktiriyor gerekçesiyle vazgeçilmekte. Birçok Avrupa ülkesinde ana dilleriyle yayın yapan TV ve radyoların yayın saatleri azaltılmaya başlandı. Örneğin Hollanda’da farklı lehçelerle yayın yapan dört televizyon Hollandaca yayına dönüştürüldü (Tekinalp, 2005: 75-87).

Özü itibariyle toplumsal barışı, temel insan haklarını, hoşgörü ve demokratik bir açılımı içermediği için bu tür politikaların uygulandığı birçok ülke, hayal kırıklığına uğramış ve birçok açıdan olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Bu açıdan çokkültürlülük iddia edildiği gibi toplumsal uzlaşmayı ve kolektif toplumsal kimlikleri- dini, cinsiyeti, etnik kimliği ve ırkı- bir arada ve bir bütünlük içinde koruyamamıştır. Çünkü çokkültürlülük politikası, kültürel göreliliğe yol açarak herkesin aklına ne gelirse yapabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu mantıktan hareket edersek, azınlıkların yasaları çiğnediği kimi durumlar bağışlanmalı ve hatta savunulmalıdır. Çünkü merkezi hükümetin koyduğu yasalar, artık herkesi bağlamayacak ve insanlar kendi kültürel normlarını gerekçe göstererek istedikleri şekilde hareket edebileceklerdir. Örneğin, Hindistanlı biri, kendi karısını öldürdüğünde hükümet buna

karışamayacaktır. Çünkü Hindistan kültüründe, kadınlar kocalarının malı olarak görülür ve kocanın, karısı üzerinde öldürme dâhil her tür hakkı saklıdır (Eriksen, 2001: 39).

Aynı şekilde etnik gruplar, çocuklarını hiçbir gerekçe göstermeden okula göndermeyebilir, kadınlar dini gerekçeler gösterilerek sünnet ettirilebilir veya onlara zoraki evlilikler yaptırılabilir, müslüman inancında miras paylaşımı eşit yapılmadığını ileri süren bir Müslüman mevcut yasaları tanımayabilir. Nitekim ABD’de Hıristiyan bir mezhep olan Amish’i, çocukların zorunlu eğitimiyle ilgili yasadan muaf tutulmuş, Kanada’da da benzer birçok mezhebe muafiyet tanınmıştır (Kymlicka, 1998: 80-81). Yasalar ve hükümet ise bütün bu uygulamalar karşısında hiçbir yaptırımında bulunamıyor. Dolayısıyla Çokkültürcülük ideolojisi, “aynı zamanda bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bir yüzünde insanların farklı olabilmelerine elverir. Diğer yüzünde ise onlara eşdeğerli bireyler olarak davranılmasına engel olur.” (Eriksen, 2001: 39). Kısacası Çokkültürcülük; postmodern teoriden esinlenen, küreselleşmenin ideolojisinden de beslenen ve geç-kapitalizmin amaçlarına hizmet eden yeni bir ideoloji olarak tanımlanabilir.

Sonuç

Doğrudan sömürgeciliğin sona erdiği II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal bağımsızlıklarını ilan eden az gelişmiş ülkeler, milliyetçilik ideolojinin de etkisiyle yenedünya düzeninde yer almaya başladılar. Dönemin soğuk savaş koşullarında kendi iç dinamikleriyle gelişebilmenin çabasına giren bu ülkeler belli bir süre sonra Batılı devletlerle gerek politik ve ekonomik gerekse ideolojik ve teknolojik düzeyde yakın ilişkiler kurma ihtiyacını hissettiler. Ayrıca Avrupa’da savaş sonrasında milyonlarca insanın ölmesi ve bir o kadar da maddi kaybın yaşanmış olması emek gücüne de ihtiyaç doğurmuştu. Bu durum, iş bulmak ve çalışmak amacıyla binlerce insanın gelişmiş Batılı devletlere göç etmesine yol açtı. İlk dönemlerde, refah devletinin uyguladığı politikalar ve Avrupa’nın yeniden restorasyonu faaliyetleri sürerken farklı etnik ve dini kimliklere sahip insanlar, bir tehdit veya düzen bozan “öteki”ler olarak algılanmadılar.

Ancak, Kıta Avrupa’sının inşasının tamamlanması, küresel

kapitalizmin yapısal düzeyde yaşadığı kriz, ekonomik resesyon ve göçmen niyetiyle gelen, ancak zaman içinde ekonomik ve politik bir güce ulaşan yabancılar, söz konusu ülkeler açısından bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlandı. Batı'da yaşanan ekonomik sorunlar, muhafazakâr, milliyetçi ve neo-faşist ideolojilerin iktidara gelmesine de yol açtı. Bir zamanlar ülkelere hizmet etmek amacıyla gelenler, artık yabancı muamelesi görmeye yer yer öteki olarak algılanmaya ve hatta dışlanmaya başladılar. Postmodern ideolojinin kültürel kimlikleri bir tüketim nesnesine dönüştürmek suretiyle kapitalizme yeni imkânlar sağlaması, insanların sadece kimliklerinden dolayı yaşadıkları/karşılaştıkları sorunları gün yüzüne çıkardı. Ve yabancılar olarak tanımlanan göçmen gruplar kendi tarihsel geçmişlerine nostaljik bir bağlanmanın ötesinde ilgi duymaya başladılar. Artık onlar için kimlik, sadece kültürel dünyalarına anlam atfeden sembolik bir değer olmaktan çıkmıştı.

Kimlik, onlar açısından dışlanmaya, hor görülmeye, öteki olarak algılanmaya ve yabancı gözüyle bakılmaya karşı bir direnç ve direnme noktası işlevini görmeye başladı. Nitekim başta gelişmiş Batılı toplumlarda olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde insanlar kendi tikel benliklerini ve köklerini bulmanın arayışı içine girdiler. Yeni yeni kabileler, aşiretler ve kimlikler ortaya çıktı. İşte Çokkültürcülük politikası tam da bu konjonktürden hareketle küresel güçler ve akademik kesimlerce ortaya atıldı. Bu süreçte ötekiye saygı ve hoşgörü, farklılığa ve çeşitliliğe tolerans adı verdikleri ama esasen küresel kapitalizmin her şeyde oldu gibi bu tür değerleri de tüketime dönüştüren materyalist ve pragmatist felsefesi ön plana çıktı. Çokkültürcülük politikası söz konusu bu kaygılar temelinde ortaya atılmış ideolojik bir söylem olarak okunmalıdır.

Kaynaklar

- APPADURAI, Arjun (2008), *Küçük Sayılardan Korkmak*, (Çev. F.B.Aydar), İstanbul: Timsah Kitap.
- BALI, Ali Şafak (2001), *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1992), *Imitations of Postmodernity*, London: Routledge Press.
- BAUMAN, Zygmunt (1996), *Yasakoyucular ve Yorumcular*, (Çev. K.Atakan), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1997), *Küreselleşme*, (Çev.A.Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1998), *Postmodern Etik*, (Çev. A.Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İ.Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2000), *Siyaset Arayışı*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2003), *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev.İ.Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Y.Alagon), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BEST Steven & KELLNER, Douglas (1991), *Postmodern Theory*, New York: The Guilford Press.
- CONNOR, Steven (2001), *Postmodernist Kültür*, (D.Şahiner), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EAGLETON, Terry (1999), *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (Çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- EAGLETON, Terry (2004), *Kuramdan Sonra*, (Çev.U.Abacı), İstanbul: Literatür yayıncılık.

- ENSAROĞLU, Yılmaz (2000), “Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük”, *Modernleşme ve Çokkültürlülük*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERIKSEN, Thomas Hylland (2004), *Etnisite ve Milliyetçilik*, (Çev.E.Uşaklı), İstanbul: Avesta Yayınları.
- FAY, Brain (2001), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, (Çev. İ.Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FEATHERSTONE, Mike (2005), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FRIEDMAN, Jonathan (1997), “Being in the World: Globalization and Localization”, Mike Featherstone (Edt.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, London: Sage Publications.
- GELLNER, Ernest (1994), *Postmodernizm İslam ve Us*, (Çev. B.Peker), Ankara: Ümit Yayıncılık.
- HABERMAS, Jürgen (2002), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, (Çev.İ.Aka), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- HARVEY, David (1999), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. S.Savran), İstanbul: Metis Yayınları.
- HEYWOOD, Andrew (2007), *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A.K.Bayram v.d) Ankara: Adres Yayınları.
- HOLLINGER, Robert (2005), *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, (Çev. A.Cevizci) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- HUNTINGTON, Samuel (2005), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. C.Soydemir-M.Turhan), İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- İNSEL, Ahmet (2004), *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- JENKS, Chris (2007), *Alt kültür: Toplumsalın Parçalanışı*, (Çev. N.Demirkol), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- KYMLICKA, Will (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık*, (Çev. A.Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LYOTARD, Francois (1984), *The Postmodern Condition*, Minnesota: University of Minnesota Press,
- MCROBBIE, Angela (1999), *Postmodernizm ve Popüler Kültür*, (Çev. A.Özdek), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- MERCER, Kobena (1998), “Cangıla Hoşgeldiniz: Postmodern Politikada Kimlik ve Çeşitlilik”, *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık*, (Çev.İ.Sağlamer), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- MURPHY, John W. (2000), *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, (Çev.H.Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- PAREKH, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeninden Düşünmek*, (Çev. B. Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınları.
- ROBERTSON, Roland (1995), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publication.
- ROBERTSON, Roland (1999), *Küreselleşme*, (Çev.Ü.H.Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ROSENAU, Pauline Marie (2004), *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev. T.Birkan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1998), “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (Der. F.Keyman-A.Yaşar Sribay), Ankara: Vadi Yayınları.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2004), *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, İstanbul: Everest Yayınları.
- SARUP, Madan (1997), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. A.Baki Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- SERDAR, Ziyaüddin (2001), *Postmodernizm ve Öteki*, (Çev. G.Kaçmaz), İstanbul: Söylem Yayınları.
- SMITH, Anthony D.(2002), *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (Çev. D.Kömürcü), İstanbul: Everest Yayınları.

- TAYLOR, Charles (2005), *Çokkültürcülük*, (Haz.A.Gutmann), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TEKİNALP, Şermin (2005), *Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*, İstanbul: Journal of İstanbul Kültür University, s.1.
- TOMLINSON, John (1999), *Kültürel Emperyalizm*, (Çev. E.Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TOURAINE, Alain (1994), *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev.H.Tufan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TURNER, Bryan (1996), “Oryantalizm, Postmodernizm ve Din”, *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm* (Der.Y.Aktay-A.Topçuoğlu), Ankara: Vadi Yayınları.
- TURNER, Bryan S. (2002), *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*, (Çev. İ. Kapaklıkaya), İstanbul: Anka Yayınları.
- YILMAZ, Aytekin (2007), *Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme*, Ankara: Minima Yayıncılık.
- ZIZEK, Slavoj (2002), *Kırılğan Temas*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.